

SKA FAMILJEN ELLER SKOLAN BÄRA ANSVARET FÖR BARNNS DEMOKRATISKA VÄRDERINGAR?

Jonna Arenlind, Institutionen för statsvetenskap, Linnéuniversitetet

E-post | jonna.arenlind@lnu.se

Inledning

Både familjen och skolan är centrala aktörer i barns politiska socialisation – det vill säga i de processer genom vilka människor utvecklar sina politiska värderingar, kunskaper och olika former av deltagande (Wasburn, Adkins Covert, 2017:109, Dekker et al., 2020:52–53, 56). Ansvarsfördelning mellan familj och skola blir lätt en infekterad fråga, särskilt när det gäller något så viktigt och grundläggande som förmedlingen av de värderingar det demokratiska samhället vilar på, som alla människors lika värde, individens frihet, och jämställdhet mellan kvinnor och män. Det formella ansvaret för att förmedla demokratiska värderingar ligger dock på skolan, och ingår i skolans så kallade demokratiuppdrag. I skollagen (SFS 2010:800) står det att skolan ska förmedla dessa värderingar samt en respekt för de mänskliga rättigheterna. Skolan ska vidare sträva efter att jämna ut skillnader i barns förutsättningar att ta till sig utbildningen. Samtidigt tycker en majoritet av de som besvarat Survey 2020 (Hagevi, 2020) att familjen bör ha ett större ansvar än skolan för att utveckla barns demokratiska värderingar. Åsikter om denna ansvarsfördelning för med sig frågor om vad som kännetecknar den politiska socialisationen i familjen respektive i

skolan, och om ett större ansvar hos familjen vore gynnsamt för utvecklingen av barns demokratiska värderingar.

ETT STÖRRE ANSVAR HOS FAMILJEN?

När svenska folket får frågan om familjen bör ha ett större ansvar än skolan för att utveckla barns demokratiska värderingar tycker en majoritet att det är ett bra förslag. I tabell 1 redovisas hur de tillfrågade i Survey 2020 ställer sig till förslaget.

**Tabell 1: Här är några förslag som har nämnts i skoldebatten. Vilken är din åsikt om dem?
Familjen bör ha ett större ansvar än skolan för att utveckla barns demokratiska värderingar.**

	Antal svarande	Procent
Mycket bra	386	29
Ganska bra	382	29
Varken eller	394	30
Ganska dåligt	121	9
Mycket dåligt	39	3
Samtliga	1322	100

En majoritet av de svarande anser att förslaget att familjen bör ha ett större ansvar än skolan för att utveckla barns demokratiska värderingar är ganska bra eller mycket bra. Bara tolv procent tycker att förslaget är ganska dåligt eller mycket dåligt. 30 procent har uppgett att förslaget varken är bra eller dåligt, vilket skulle kunna tolkas som att de anser att skolan och familjen bör ha ungefär samma ansvar för utvecklandet av barns demokratiska värderingar.

Familjen betraktas vanligtvis som den första centrala aktören i ett barns utveckling eller 'primära socialisation', den som lägger grunderna för vad som betraktas som rätt och fel. Vad som avses med familjens roll eller ansvar är emellertid inte enkelt att tydligt avgränsa, inte minst för att det är svårt att definiera vad en familj är. Idag lever färre barn än tidigare med båda sina biologiska föräldrar, och fler har istället nära relationer med andra vuxna. Det är alltså inte självklart vilka personer som förväntas förmedla demokratiska värderingar till barnen – föräldrarna eller andra vuxna personer i barnets närhet. Föräldrarna har dock traditionellt haft en central roll i studiet av ungas politiska socialisation, och deras påverkan har visat sig vara beroende av flera olika faktorer. Överföringen av politiska värderingar från föräldrar till barn påverkas exempelvis av kommunikationsmönstret i familjen – i familjer där barn och föräldrar pratar mycket med varandra blir samstämmigheten mellan deras politiska värderingar större (Westholm, 1991, p.144, 154). Förekomsten av politiska diskussioner i hemmet varierar i sin tur med föräldrarnas utbildningsnivå – föräldrar med högre utbildning diskuterar i större utsträckning politiska frågor i hemmet och är generellt mer politiskt intresserade (Verba, 1995:438–439). Ekonomiska och sociala förhållanden i barns hem tycks således ge varierande förutsättningar för utvecklingen av demokratiska värderingar.

Det är dock ingen självklarhet att överföringen av värderingar går i riktningen föräldrar – barn. I familjer med invandrabakgrund, där barnen genom sin skola eller andra sociala sammanhang integreras snabbare än sina föräldrar och familjedynamiken ser annorlunda ut, kan det leda till att

barnen utbildar sina föräldrar i politiska frågor istället för tvärtom (Dekker et al., 2020:54, Wasburn, Adkins Covert, 2017:108, 139). I en sådan familjedynamik, där föräldrarna inte är de huvudsakliga politiska socialisationsagenterna, kan skolan få en viktigare roll. Det kan också tänkas att familjens politiska värderingar skiljer sig från de demokratiska värderingar som lärs ut i skolan, och att de olika formerna av politisk socialisation barnen tar del av går i motsatt riktning – så kallad 'cross-pressuring' eller 'horisontell socialisation' (Wasburn, Adkins Covert, 2017:13–14, Dekker et al., 2020:51). En sådan situation utgör ett svårare läge för skolan och dess demokratiuppdrag, eftersom skolan måste konkurrera med familjen om att bli barnens huvudsakliga informationskälla till frågor om demokrati. Familjens inflytande som politisk socialisationsagent kan således variera beroende på familjedynamik, och det kan dessutom vara mer eller mindre önskvärt ur ett demokratiperspektiv.

Spelar utbildningsbakgrund någon roll för hur de svarande i Survey 2020 ställer sig till frågan om familjen bör ha ett större ansvar än skolan för att utveckla barns demokratiska värderingar? I tabell 2 redovisas hur deras ställningstaganden relaterar till utbildningsbakgrund.

Tabell 2: Här är några förslag som har nämnts i skoldebatten. Vilken är din åsikt om dem? Familjen bör ha ett större ansvar än skolan för att utveckla barns demokratiska värderingar. (Andel svar i procent).

	Högst grundskoleutbildning	Gymnasieutbildning	Eftergymnasial utbildning
Mycket bra	42	28	27
Ganska bra	23	30	30
Varken eller	26	32	30
Ganska dåligt	6	8	10
Mycket dåligt	3	2	3
Summa procent	100	100	100
Antal svarande	189	360	769

Av de tillfrågade som högst har grundskoleutbildning anser flest (42 procent) att det är ett mycket bra förslag att familjen bör ha ett större ansvar än skolan för att utveckla barns demokratiska värderingar. De som har högre utbildning (gymnasieutbildning eller eftergymnasial utbildning) är något mer skeptiska till förslaget – det vanligaste ställningstagandet i dessa grupper är att förslaget är ganska bra eller varken bra eller dåligt. De svarande tycks vara mindre positiva till förslaget ju högre utbildning de har – de med lägst utbildning är de mest positiva, medan de med högst utbildning är de mest negativa till förslaget. Synen på ansvarsfördelningen mellan skola och föräldrar i utvecklingen av barns demokratiska värderingar verkar således variera med utbildningsbakgrund – lågutbildade tycker i högre grad än högutbildade att familjen bör ha ett större ansvar än skolan för att utveckla barns demokratiska värderingar. Resultatet kan möjligen delvis förklaras av att högutbildade föräldrar generellt ställer högre krav på skolan än vad lågutbildade gör (Lärarnas Riksförbund, 2016).

UTBILDNING I DEMOKRATI

Skolans demokratiuppdrag, som bland annat går ut på att förmedla demokratiska värderingar, uttrycks både i skollagen och läroplanen (SFS 2010:800, Skolverket, 2011). Enligt skolans styrdokument har skolan således möjlighet att påverka elevernas demokratiska värderingar, vilket också verkar rimligt med tanke på hur mycket tid barn spenderar i skolan; de bör påverkas av sin omgivning när skolan har ett uttalat demokratiuppdrag. Forskning på skolans demokratiserande effekt är dock inte helt enig utan visar varierande resultat, och frågan om barn utvecklas till demokrater i skolan tycks bäst besvaras med ett 'det beror på'. På samma sätt som familjens effekter på ungas demokratiska värderingar varierar under olika förutsättningar, varierar skolans roll i den politiska socialisationen – skolundervisning kan till och med ha negativ effekt på vissa elevers demokratiska värderingar (Broman, 2009, s.14, 199). Skolan verkar således inte påverka barns demokratiska värderingar enkelt – däremot tycks den kunna göra det under vissa villkor. Precis som inom familjen finns det i forskningen exempel på framgångsfaktorer vad gäller den demokratiska socialisationen i skolan. Utformningen av undervisningen, snarare än mängden, har visat sig betydelsefull för utvecklingen av demokratiska kunskaper. Undervisningspraktiker som visat sig gynnsamma är ett öppet klassrumsklimat, där undervisningen har deliberativa inslag – det vill säga ett klassrumsklimat i vilket eleverna har möjlighet att uttrycka åsikter och diskutera politiska frågor (Ekman, 2007, s.166, Almgren, 2006, s.150, Broman, 2009, s.213–214, Campbell, 2019, s.37). Enskilda lärares överväganden och ämnesdidaktiska val, samt kontextuella förutsättningar som tid och elevgruppens förkunskaper påverkar också undervisningen och i förlängningen elevers möjligheter till ett aktivt medborgarskap (Odenstad, 2018, s.219).

Trots att skolans socialiserande verkan tycks vara relativt begränsad och villkorad, visar ett flertal studier att demokratiundervisning kan ha en stor påverkan på en viss grupp av elever – de med svag socioekonomisk bakgrund som inte tar del av diskussioner om demokrati hemma i samma grad som andra grupper (Campbell, 2019, s.34, Broman, 2009, s.210–211). Detta innebär att skolan under rätt förutsättningar kan verka kompensande i ungas politiska socialisation, vilket är viktigt ur ett jämlikhetsperspektiv.

Förutom den formella undervisningen som sker i skolan talas det också om att skolan förmedlar värderingar, förväntningar och normer som inte finns nedtecknade, utan istället ingår i en så kallad 'dold läroplan' – saker och ting som tas för givet i skolan men som det inte talas så mycket om (Dekker et al., 2020, s.58, Wasburn, Adkins Covert, 2017, s.58, 67–68). Även denna typ av informella inlärning, som sker genom en viss kultur eller ett visst skolklimat, har betydelse för ungas förståelse av, och stöd för, demokrati (Campbell, 2019, s.40–41). Ett sådant perspektiv sätter också ljuset på att den kunskap och de värderingar som skolans arbete bygger på, 'dolda' såväl som öppet formulerade i styrdokumentet, har tillkommit i en viss historisk, politisk och kulturell kontext, vilket innebär att den politiska socialisation som äger rum i skolan inte kan betraktas som neutral.

Svenska 14-åringar uppvisar i en internationell jämförelse ett starkt stöd för demokratiska värderingar. Vid sidan av de norska, visar de svenska eleverna det starkaste stödet för kvinnors och

mäns lika möjligheter, och det enskilt starkaste stödet för invandrares lika möjligheter (Skolverket, 2017). Som grupp verkar svenska ungdomar således stödja den demokratiska principen om alla människors lika värde – en bild som återspeglas i andra studier (Broman, 2009, s.196). Däremot visade samma internationella undersökning att stödet för demokratiska värderingar varierade mellan olika grupper elever – de med hög grad av socioekonomiska resurser visade genomgående ett starkare stöd än de med lägre grad av resurser (Skolverket, 2017). Elevernas demokratiska värderingar varierar således beroende på deras socioekonomiska bakgrund, trots att de går på skolor med samma demokratiska uppdrag. Även mellan olika programriktningar på gymnasiet verkar elevers inställning till demokrati skilja sig åt; elever på yrkesprogrammen har visat sig mer negativt inställda till ett aktivt medborgarskap än elever på de studieförberedande programmen (Ekman, 2007, s.164).

SLUTSATSER

Både den politiska socialisationen i familjen och den i skolan varierar beroende på ett flertal faktorer och ger olika utfall hos olika elever. Bland annat familjedynamik, kommunikationsmönster och föräldrarnas utbildningsbakgrund påverkar möjligheterna att utveckla demokratiska värderingar i familjen och skolans framgångar i den politiska socialisationen påverkas av undervisningens utformning snarare än omfattning, med deliberativa inslag och ett öppet diskussionsklimat som goda exempel. Den gemensamma nämnaren, som kan förväntas leda till utvecklingen av demokratiska värderingar både i familjen och i skolan, är således möjligheten till politiska samtal och diskussioner. En viktig skillnad är att skolans demokratiuppdrag är formellt uttryckt i lag och läroplan, och att det gäller alla elever oavsett bakgrund. Skolan ska därtill sträva efter att jämna ut skillnader i elevers förutsättningar, som exempelvis bottnar i familjernas varierande villkor och möjligheter – vilket skolan också verkar kunna lyckas med under rätt förutsättningar. Av denna anledning vore det en dålig idé att lägga över ytterligare ansvar för de demokratiska värderingarna på barns familjer, det skulle troligen leda till att skillnaderna i demokratiska värderingar mellan olika elevgrupper blev än större. Samtidigt lyckas bevisligen inte skolan i nuläget jämna ut skillnader i demokratiska värderingar mellan grupper av elever – vissa elevgrupper har mer demokratiska värderingar än andra. Detta tyder på att medborgarna i survey 2020 åtminstone har en poäng när de anser att familjen bör ha ett större ansvar än skolan för att utveckla barns demokratiska värderingar – skolan lyckas inte fullt ut med uppdraget.

Referenser

- Almgren, Ellen (2006). *Att fostra demokrater: om skolan i demokratin och demokratin i skolan*. Avhandling. Uppsala : Uppsala universitet.
- Broman, Anders (2009). *Att göra en demokrat? Demokratisk socialisation i den svenska gymnasieskolan*. Avhandling. Karlstad : Karlstads universitet.
- Campbell, David E (2019). "What Social Scientists Have Learned About Civic Education: A Review of the Literature." *Peabody Journal of Education*, 9 (1): 32-47.
- Dekker, Henk, German, B. Daniel och De Landtsheer, Christ'l (2020). "Political Socialization Theory, Research, and Application; History and Analysis of Forty Years of the Research Committee on Political Socialization and Education of the International Political Science Association: 1997-2019." *Politics, Culture and Socialization*, 8 (1-2): 34-80.
- Ekman, Tiina (2007). *Demokratisk kompetens: om gymnasiet som demokratiskola*. Avhandling. Göteborg: Göteborgs universitet
- Hagevi, Magnus (2020) "Survey 2020: Teknisk rapport", Surveyjournalen, 7 (1): 26–50.
- Lärarnas Riksförbund (2016). *Föräldrarnas påverkan på undervisningen*. Stockholm: Lärarnas Riksförbund. (2022-10-01: <https://www.lr.se/opinion--debatt/undersokningar/2016/2016-12-14-foraldrarnas-paverkan-pa-undervisningen>).
- SFS (2010). *Svensk författningssamling, Skollagen (2010:800)*. (2022-10-01: https://www.riksdagen.se/sv/dokument-och-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/skollag-2010800_sfs-2010-800/).
- Odenstad, Christina (2018). *Medborgarkunskap i fokus: Samhällskunskapsundervisning för nyanlända*. Avhandling. Karlstad: Karlstads universitet
- Skolverket, (2017). *Kunskaper, värderingar och engagemang i medborgar-, demokrati- och samhällsfrågor hos svenska 14-åringar i ett internationellt perspektiv (ICCS 2016)*. Stockholm: Skolverket.
- Skolverket. (2011). *Läroplan för gymnasieskolan*. Stockholm: Skolverket
- Verba, Sidney, Schlozman, Kay Lehman & Brady, Henry E. (1995). *Voice and equality: civic voluntarism in American politics*. Cambridge.: Harvard University Press
- Wasburn, Philo C. och Adkins Covert, Tawnya J. (2017). *Making Citizens, Political Socialization Research and Beyond*. Cham: Springer International Publishing
- Westholm, Anders (1991). *The political heritage: testing theories of family socialization and generational change*. Avhandling. Uppsala: Uppsala universitet.